

Evolució de l'estructura i la forma dels mobles a l'època isabelina (1840-1870)¹

El 1850 es va organitzar la 6a Exposició de Productes de la Indústria Espanyola, a Madrid, amb la intenció de preparar i motivar els industrials de les arts i la indústria amb els productes espanyols abans de presentar-se a l'Exposició Internacional de Londres del 1851. En aquesta mostra hi trobem l'ebenista barceloní Joan Darder. Caveda farà una memòria detallada d'aquesta fira i dedicarà unes paraules d'elogi a l'ebenista barceloní davant del magnífic treball tècnic que va dur a terme.

Text: Joan Güell i Noemí Jorba, historiadors de l'art i restauradors de mobles

Figura 1. Calaixera en palma de caoba. 1840-50. Museu d'Arts Decoratives de Barcelona.

Figura 2. Calaixera en palissandre amb marqueteria de fruiters. 1855-60. Col·lecció particular.

Així, es descriu que Darder va construir mobles de manera molt semblant que els que es van regalar a la reina Isabel II. També apareix un llit de xicanda "d'estil antic", amb formes elegants, que s'acostava a l'estil renaixentista i en el qual, encara que s'apreciava la meticulositat de l'escultor, s'observava una manca de bons models per fer aquesta imitació². Se citen també dos

armaris de fusta de xicanda, que tenien un mirall i eren treballats amb elements de nacre i, com a coronament, unes flors; pel que fa a l'estil, Caveda el veu més com el que s'anomenava *xorigueresc* que renaixentista. L'autor escriu un comentari força interessant en què cita que en l'ebenisteria del moment, a Espanya, en què s'inclou la de Darder, apareixen les característiques següents: unificació de la senzillesa amb l'ornamentació; poca utilització de les incrustacions; apareix la talla però no s'abusa del seu triomf i no es vol mantenir gaire ostentosa; peus recargolats, amb estranys penjolls i fistons de flors; en taules, raconeres, consoles i escriptoris es manifesten formes retallades en els seus sobres; en els armaris hi trobem medallons, garlandes, fulles d'acant, pilastres, etc.; i en els seients, apareixen animals fantàstics, rams de flors i, en general, decoració naturalista. Caveda considera la recuperació de la talla, després de molts anys d'haver estat oblidada, una "anarquia artística" i un abús de l'eclecticisme on no es realitza un estil definit, sinó una barreja de tots. Veu també una bona construcció del moble, uns bons acabats, però considera que ha de millorar la composició ornamental —el dibuix—, que és la base del bon gust².

Durant aquests anys es pot comprovar que es comença a detectar un fort corrent naturalista, que dominarà les arts des del 1850 fins al 1880, amb l'aplicació d'ornamentació floral i fent servir totes les tècniques possibles: marqueteria, incrustacions de metall, talla, daurat, etc. En l'exposició madrilenya del 1850 la intervenció de l'ebenisteria catalana gairebé fou nul·la, provocada per una manca de motivació i per l'elevat cost de la participació. Tot i això, va destacar el barceloní Manuel Pérez, que junta-

ment amb el madrileny Medina foren els únics que rivalitzaren mínimament amb els expositors estrangers, presentant les seves esplèndides marqueteries. De Manuel Pérez va destacar, sobretot, una taula octogonal amb un ric treball de mosaic². La reina Isabel li va encarregar alguna peça d'estil renaixentista, com ho anomenaven llavors fent referència a "estil antic", feta amb fustes fines i treball de marqueteria de mosaic muntada amb escultures i ornamentada amb diversos metalls, amb què apareixia una rica decoració naturalista amb motius de flors i elements geomètrics.

Una de les característiques principals d'aquesta segona meitat de segle és la còpia constant dels estils del passat. Les estructures dels mobles i les seves decoracions s'adaptaran, en molts casos, a les preferències de la clientela, que escollirà el mobiliari més apropiat a les seves necessitats. L'ebenisteria catalana sap donar una empremta molt personal als seus mobles i assimila amb facilitat les modes que arriben de l'exterior. Així, els estils Lluís XIV, XV i XVI francesos es combinaran amb el gòtic, el renaixement i el barroc hispànic. L'estil per excel·lència d'aquests mitjans de segle, que s'allargarà durant els anys següents, és el Lluís XV, seguit pel Lluís XVI, que es relacionaran amb el confort i el benestar. En diverses publicacions de l'època hi trobem detalls d'aquesta moda d'estructures i formes dinàmiques del moment, de l'estil Lluís XV, com els dibuixos del seminari titulat *El café*, en què, en el núm. 3³, apareix una il·lustració d'una cadira Lluís XV, i en el núm. 19⁴ hi trobem una sèrie de dibuixos de calaixeres, tocadors i miralls del mateix estil. La culminació d'aquestes formes arribarà amb la gran Exposició Internacional de Londres del 1851, on el mobiliari es

Figura 3. Llet de palissandre i caoba d'estil Lluís XV. 1845-55. Museu de l'Enrajolada. Martorell.

caracteritzarà per una ornamentació exagerada i un moviment forçat, en molts casos, de les seves estructures. Tenim bastants exemples que ens demostren aquests trets característics. Un d'ells és el llet localitzat al Museu de l'Enrajolada de Martorell (fig. 3), en què es pot veure la sinuositat de les formes tant en el capçal com en el peuer, i com fugim de qualsevol línia recta. El capçal, amb la seva gran copa —herència d'èpoques passades— fa servir les formes còncaves i convexes per jugar amb els contrastos de llum i l'ornamentació proporcionada i equilibrada, tant de la marqueteria com de la talla daurada. El peuer, també de proporcions

donen com a resultat un perfil de gran atreviment, que serà el que marcarà una mica l'originalitat d'aquesta peça i de molts mobles de mitjans del segle XIX. El treball de l'estructura busca destacar el primer calaix i l'últim, com és freqüent en les últimes dècades, però els ressaltarà donant-los una forma diferent a cadascun, el superior sobresortint de l'estructura i donant profunditat interior a l'últim, però tots dos ornamentats amb marqueteria. Tres calaixos centrals tenen un fort moviment en S però perfectament homogenis i complementats. Potser un dels detalls que cal ressaltar més és que la forma arrodonida que sobresurt més del moble la

Una de les característiques principals d'aquesta segona meitat de segle és la còpia constant dels estils del passat.

força considerables, amb figures arrodonides en els muntants laterals, que s'enlairen i s'arrodoneixen a la part superior, adaptant, així, totes les típiques formes Lluís XV però amb una petita referència classicista, com poden ser les dues columnes dels laterals, que contrasten notablement amb el moviment exagerat de tot el moble.

Una altra tipologia de mobles en què ens ensenya l'atreviment de les formes i estructures recargolades és la calaixera (fig. 1). Com molt mobiliari de l'època, es mantenen referències del passat com a punt de partida, però les ondulacions d'entrants i sortints

trobem a la part inferior, un fet que ens demostra que la vigència de la manera ferrandina encara és present i es manté, en molts casos, durant els anys quaranta, cosa que no passa a partir del 1850, aproximadament, ja que aquest moviment que sobresurt del moble el trobem a la part superior.

Una de les modes que tindrà més èxit a partir dels anys cinquanta serà el mobiliari fet amb fustes fosques —xicranda— (fig. 2) o tenyides amb un negre intens. J. Mainar cita: "Abans del 1850, segons notació notarial, les cadires de la sala del Sr. Morelló (...) conta que eren a la moderna, pintades

de negre"⁵. Aquesta és la primera referència que he localitzat de mobiliari tenyit de negre. Cal destacar que aquesta moda la trobarem molt estesa a partir dels anys seixanta, però, que en aquesta dècada dels cinquanta és més freqüent trobar petits detalls ebenitzats o fets d'eben que no pas que els mobles siguin completament tenyits o ebenitzats. Aquests detalls són petites talles que ornamenten els mobles, sobretot a la part superior dels respatlles de les cadires, als muntants laterals de les calaixeres i en algunes decoracions de les consoles o els miralls.

Una de les fonts més clares que tenim per conèixer el mobiliari de finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta és l'Exposició Industrial i Artística de Productes del Principat de Catalunya, que es va fer a Barcelona l'any 1860. Si analitzem el catàleg de l'exposició i la ressenya completa que en va fer Francisco de Orellana l'any 1860, arribem a la conclusió que en el mobiliari de l'època les fustes que es feien servir més i de les quals trobem més referències són la caoba i, per sobre de tot, el xicranda⁶. Quasi la totalitat de l'ebenisteria catalana treballarà amb aquestes fustes. En aquest catàleg se cita: Joan Nolis: "quatre cadires de caoba; dos canapès id. (...) un marc de caoba"; S.S. Bonastre i Feu: "van exposar dues còmodes de palissandre (...), un preciós tocador de palissandre, (...) una butaca de palissandre envernissat (...), un estant de palissandre"; José Boquet: "un llet de palissandre"; Esteban Canals: "un armari amb mirall, tot de palissandre"; José Flo: "dues còmodes de palissandre"; Sr. Lerenard: "un armari de palissandre (...), una butaca de palissandre envernissat, amb escultures, un tocador, un lavatori de caoba"; Jaime Pons: "una butaca de palissandre, amb adornaments de palo rosa i bronze"; José Reig: "un bon armari de palissandre amb mirall"; Miguel Soler: "un armari de palissandre, l'interior d'aceitillo, una peça bonica, ben treballada i de grans dimensions; un bufet molt bonic de caoba (...); un escriptori-biblioteca per a senyora, model completament nou, construït de palissandre (...); un sofà de palissandre, molt elegant, una butaca d'id. classe superior amb respall oval; un altre senzill de caoba"⁶.

Tenim nombrosos exemples de mobiliari d'aquesta època on es pot veure l'aplicació de la fusta de xicranda combinada amb la caoba, però l'inici de la utilització d'aquesta fusta l'hauríem de col·locar a finals de la dècada dels quaranta i sobretot als anys cinquanta. Un dels mobles que ens demostra l'inici de la introducció de la xicranda

i de les fustes fosques, com el banús, durant els anys quaranta, és una calaixera de gran qualitat i d'estil eclèctic que combina quasi totes les fustes utilitzades a l'època (fig. 5). En aquest moble es veu un predomini de la fusta de la palma de caoba en els laterals, en el primer calaix i en l'últim, es fa servir l'arrel de noguera en els dos medallons,

de metall"; José Comajuan, "un mostrari que indica les senyes de l'expositor, embotit de closca, llautó i nacre de colors, acompanyat de bordons d'alpaca"; José Sarsanedas, "va presentar un llit superb de fustes fines, amb molt rics embotits de nacre, closca i llautó"⁸.

Una de les fonts més fiables que tenim a

paperera on a l'interior apareix un artesanat fet d'aquesta fusta)¹⁰. El palo rosa és una fusta exclusivament ornamental, que no es fa servir per fer grans xapats, sinó per a petites marqueteries, petites motlures i decoracions tallades. Generalment la trobem en mobles de primera qualitat. Altres fustes utilitzades però de menys qualitat són el pi, el faig, la noguera, el roure, el llimoner de Ceilan i el aceitillo. Per exemple, la noguera es farà servir bastant per fer mobles massissos força menys ornamentals i més d'àmbit rural, però això no vol dir que les xapes de noguera no s'apliquin. A Catalunya un dels trets més importants en la qüestió de les fustes i la seva aplicació, al llarg de la història, és la construcció del moble massís, però aquest costum s'anirà abandonant de manera progressiva per ser massa costosa. Així doncs, el més freqüent és trobar estructures fetes de fustes blanques, típiques de Catalunya, com avet, pi i pollancre. Ocasionalment també es fa servir el roure en el mobiliari important, com, per exemple, l'armari del Sr. Lerenard, fet de roure massís i xapat de xicranda. La introducció de maquinària força avançada, com les talladores mecàniques, afavoreix el perfeccionament i el desenvolupament de les marqueteries.

A partir del 1850, aproximadament, el cadirat també rep una transformació important, sobretot a nivell de tapisseria, on ja era generalitzada la utilització de l'amollat (les molles, que normalment eren de coure, arriben a Catalunya el 1830), però la novetat més destacada serà l'aparició del *capitoné*¹¹, que resultarà molt atractiu i apreciat. La tapisseria, en molts casos, és el nou sistema d'embelliment dels seients, sobretot pufs, confidents, etc., i deixa de costar qualsevol ornamentació que s'apliqui directament a la fusta o a l'estructura, que queda en un segon pla. Entre els exemples més interessants destaquen els del Palau Mercader de Cornellà, on trobem un cadirat, tornat a entapissar recentment, on es pot observar que les úniques parts de fusta que es veuen són les potes cabriolé, que sobresurten de l'abundant entapissat (fig. 4). L'origen d'aquesta nova manera d'embellir el moble i deixar en un segon terme la seva estructura ens ve de França, on el tapisser sobrepassa en importància l'ebenista.

Començarà a aparèixer el sofà, com cita J. Mainar: "un respatller entapissat força pla i el rematament del travesser també pla, encara que contornejat". Després agafarà importància la forma ovalada, que donarà lloc a la tan coneguda estructura triovalada, i on la comoditat del moble deixarà enrere les típiques formes rígides i rectes

La major part del mobiliari de qualitat de finals dels cinquanta i principis dels seixanta està fet amb fustes de xicranda o de caoba.

combinada amb la fusta clara de fruiter o boix, fent una fina marqueteria. Veiem que es fa servir arrel de roure emmarcant aquest medalló, fusta de xicranda en molt poca quantitat, en el fris superior sota el marbre, i finalment, banús que emmarca les fustes d'arrel en els medallons. En conclusió podem dir, observant aquest moble, que es comencen a introduir les fustes fosques, però predominen clarament encara la caoba i la noguera. Durant la dècada dels cinquanta la xicranda serà la fusta per excel·lència, com així ho demostren els molts mobles localitzats, i que, generalment, combinen aquesta fusta amb la marqueteria metàl·lica o de cadeneta⁷, tan comuna durant aquests anys. Per exemple, a l'exposició a Barcelona del 1860 se cita: Joan Nolis, que exposa quatre cadires de banús amb embotits de closca i metall; Joan Antoni Cabañes, "una taula rodona per a saló, tauler de dues vares de diàmetre i d'una sola peça, amb incrustacions

l'hora de determinar quines eren les formes i les estructures d'un moble en un moment determinat són les factures que es feien a l'època. Un exemple que ens reafirma tot allò que hem citat anteriorment és el rebut efectuat per José Reig, al març del 1857, per la construcció d'un llit de xicranda amb marqueteria metàl·lica i nacre (figura 6). Si observem les formes del llit veiem que encara a finals dels cinquanta es mantenen les estructures retallades i amb moviment de la copa i de moltes altres parts del llit, i es mantenen també les superfícies netes, com en molts dels mobles que hem vist d'aquestes dates. Potser el que destaca més és el tornejat en espiral dels dos muntants laterals del peuer, que cada vegada anirà tenint més importància en dècades posteriors.

Com es pot constatar, la major part del mobiliari de qualitat de finals dels cinquanta i principis dels seixanta està fet amb fustes de xicranda o de caoba. Però no ens hem

d'oblidar d'altres fustes de qualitat, com el banús (per exemple, les quatre cadires que exposa Joan Nolis en aquesta mostra)⁹, i el palo rosa (utilitzat per S.S. Bonastre i Feu també en aquesta exposició del 1860,

en una

Figura 4. Indiscret de fusta ebenitzada. 1860-70. Palau Mercader, Cornellà.

del mobiliari imperi. D'aquesta manera, s'adaptarà l'estil Lluís XV com a font d'inspiració i, al mateix temps, com a símbol de comoditat.

Una de les referències més importants de l'ebenisteria de Catalunya és el famós *Àlbum enciclopèdico-pintoresco de los industriales*, de L. Rigalt, del 1857. Aquesta obra intenta crear una teoria de les arts i d'alguna manera una pedagogia, en un moment històric en què la industrialització està en creixement constant i és necessari ordenar teòricament aquesta nova situació, basada en l'eclecticisme. Els primers destinataris d'aquesta obra són els empresaris industrials, perquè així participin i cooperin en l'educació i en la renovació artística de les arts industrials. Rigalt observa que la situació industrial ha canviat i que cada vegada s'adopten noves formes de producció industrialitzada, mentre que l'artesania o el petit taller van perdent importància, fins a arribar a ser més insignificant. Rigalt veu com l'elaboració artística està lligada a la indústria i que aquesta està relacionada amb la demanda i el mercat, que, al mateix temps, està subjecte al gust dels consumidors. En les làmines de l'*Àlbum enciclopèdico* que fan referència a l'ebenisteria i a les obres de talla, hi ha una tendència clara a l'aplicació de tot tipus de decoracions clàssiques (garlandes, màscares, copes, balustres, columnes, petxines, gerros, rams de flors) i a la utilització de motlures rectes, simètriques, però col·locades, en molts casos, sobre estructures ondulades i serpentine, que trenquen amb la rigidesa i la duresa d'aquests dissenys. El neoclàssic és la base ornamental que fa servir aquest autor per fer els diferents dissenys, però que s'aplicarà, moltes vegades, damunt d'estructures amb un cert aire Lluís XV o seguint la moda de les construccions lleugerament serpentine dels anys cinquanta. Tot i aquesta petita concessió a la moda del moment, quan observem aquests dissenys veiem mobles clàssics amb tot el seu repertori decoratiu i formal. Les diferents làmines ens ensenyen consoles, raconers, calaixeres, trèmols, aparadors, butaques i canapès on la decoració sobrepassa en molts casos la mateixa estructura del moble d'una manera exagerada, que ens recorda una concepció més barroca que clàssica. Fa la sensació, també, que Rigalt té por de les superfícies netes, tan típiques dels anys quaranta i cinquanta, perquè els seus dissenys estan plens de decoració, una por de deixar espais buits, el que s'anomena *horror vacui*. En general, en els exemples vistos d'aquesta època i en totes les fonts consultades d'aquest període observem que quan apareix l'*Àlbum*, no és agafat o adaptat de manera immediata,

sinó que s'haurà d'esperar entre deu i quinze anys perquè les propostes de Rigalt comencin a triomfar amb una quantitat d'exemples importants dins d'aquesta estètica clàssica. Algun exemple de mobles semblants a les propostes de L. Rigalt són els que hi ha localitzats al menjador del Palau Mercader de Cornellà (fig. 7).

Del mobiliari que va de la dècada dels seixanta als setanta tenim diverses fonts que en parlen. Una és l'Exposició Universal de París del 1867. Francisco J. de Orellana fa una comparació del moble espanyol respecte al d'altres països i arriba a la conclusió que és clarament inferior. Cita textualment: "Els nostres mobles de tapisseria i ebenisteria no són, en veritat, tan rics, tan luxosos, tan brillantment decorats com els francesos, els anglesos o els alemanys: són més senzills, més modestos, com la nació on es produeixen"¹². Però també destaca que no manca el gust artístic. En general, les peces catalanes exhibides a l'Exposició Universal de París del 1867 són de qualitat alta, si les comparem amb les de la resta de l'Estat espanyol, però la seva elegància i ornamentació cau quan les comparem amb les dels altres països. Un exemple clar d'aquest fet és quan el mateix F.J. de Orellana diu de Joan Nolis: "Distingit artífex d'aquest ram, que sent mostres soltes i representades sense ostentació, els mancava llum"¹³. Estilísticament, aquesta dècada dels seixanta, i especialment cap a finals d'aquests anys, es comença a detectar en els escrits i en els catàlegs d'exposicions un canvi de preferències i de models. S'intentarà anar deixant enrere el tan treballat estil Lluís XV per començar a valorar els estils en què les línies rectes i els elements decoratius més estàtics tinguin més presència: formes neorenaixentistes, neobarroques, neoàrabs, neoclàssiques i neogòtiques. Un exemple d'aquest canvi el veiem, novament, en el mobiliari de Joan Nolis a l'exposició de París, on mostra una butaca d'estil renaixentista folrada de vellut, una cadira banús d'estil Lluís XVI, una butaca pintada també d'estil renaixentista, una butaca pintada també d'estil grec, una cadira pintada també d'estil renaixentista, una cadira daurada d'estil Lluís XIV i diverses peces d'estil Lluís XV: una cadira daurada i una altra de caoba. En aquesta exposició es pot observar la barreja estilística, però el decantament lent cap a les formes clàssiques. En els fabricants de mobles Pons i Ribas trobem un cas similar, ja que exposen mobiliari clarament eclèctic, però amb una tendència semblant a la que havíem vist anteriorment amb Joan Nolis. Per exemple, se cita: "un aparador menjador, bufet, de fusta

Figura 5. Calaixera de palissandre, palma de caoba, eben, arrel de noguera i de roure, i fusta clara de fruiters. 1940-50. Col·lecció particular.

Figura 6. Capçal fabricat per José Reig el març del 1857, fet de palissandre i marqueteria metàl·lica amb nacre. Col·lecció particular.

Figura 7. Entredós de noguera. 1867-70. Palau Mercader, Cornellà.

Figura 8. Consola de palissandre amb talla ebenitzada i marqueteria de fustes clares. 1860, aprox.

Figura 9. Taula auxiliar 'maqueada'. 1860, aprox. Col·lecció particular.

blanca (...); estil combinat. Cinc cadires de diverses mostres de palo santo (banús?), les quatre d'estil Lluís XV i l'altra negra, amb bronzes d'estil neogrec"¹⁴.

D'aquesta època tenim un important secreter fet per Josep Antoni Cabanyeres el 1866 i que ens acosta a aquesta tendència més classicista. Elaborat amb fusta de xiranda i decorat amb marqueteria metàl·lica i carei, l'ornamentació representa diferents temes de la guerra d'Àfrica del 1859-1860. Aquest secreter fa parella amb un altre d'identica concepció, però que recull escenes de la guerra del Francès. És un moble conceptualment romàntic i d'estil eclèctic, com ho demostra la forma clàssica que té, que recorda els secretsers d'estil Lluís XVI, amb tiradors i bocaclaus rodons, amb una emmarcació de les decoracions amb motlures, amb el marbre de la part superior i amb una decoració gòtica de marqueteria metàl·lica, a la part interior representant un enreixat, i unes sanefes que ens recorden aquesta mateixa època.

A part d'aquest canvi estilístic que afecta notablement les formes i l'estructura del moble, s'ha de tenir en compte que l'estil Lluís XV encara és força present. Tenim bastants exemples que ens ho demostren i que segueixen les formes de la dècada passada (potes cabriolé, estructures ondulades, utilització de la marqueteria, fusta de xiranda), però amb un notable augment de la talla i amb una lenta introducció de la línia recta (fig. 8).

A l'exposició del 1860 la tècnica del *maqueado*¹⁵ comença a tenir un ressò força destacat. Observem que Miquel Soler presenta peces maquejades: "tres cadires maquejades, dues de dibuix estranger, i una de model nou preferible a les primeres: aquestes cadires eren de faig, i per tant, sòlides i més apreciades que les estrangeres d'aquesta classe"¹⁶. A l'entorn del 1860 es comença a introduir la moda, en el mobiliari, d'incorporar detalls de color negre fets amb fustes negres o imitant-les (fig. 9). El 1867, Pons i Ribas també fa servir el color negre combinat amb el daurat per decorar les seves cadires. Un altre exemple clar on trobem que aquesta pràctica fou força habitual és el text que diu: "de poc temps ençà s'ha dedicat aquesta fàbrica a l'elaboració de mobles *maqueados* i ho ha aconseguit amb el doble avantatge de no només poder-los presentar enterament iguals que els estrangers, sinó molt més barats que el que costen a les fàbriques de París. La fusta, tot i que lleugera, és de gran resistència per ser la mateixa amb què es construeixen els carruatges, i procedeix del Canadà. Un dels objectes *maqueados* que crida més l'aten-

ció (...) és el petit armari en què està tancada una de les màquines de cosir"¹⁷. Josep Serra, en aquesta mateixa exposició, també porta alguns objectes que jugaran amb aquests tons negres, en els quals destacarà per sobre de tots un reclinador d'eben. Felipe Muller exposarà un llit de ferro *maqueado* i, curiosament, el mateix model el trobarem exposat també el 1870 a l'Exposició Permanent de Barcelona. L'èxit d'aquesta tècnica a tot Europa i, com a conseqüència, a Catalunya, l'hem d'anar a buscar a la famosa Exposició Universal de Londres del 1851, on es van exhibir peces extraordinàries fetes de paper maixé, de l'empresa anglesa Jennens and Bettridge. A partir d'aquí es comença a desenvolupar tota una moda del moble de color negre fet amb aquest material tan especial. La demanda d'aquest tipus de mobles queda reflectida clarament en la quantitat de fabricants que trobarem en els diferents catàlegs de les exposicions. El moble construït amb paper maxé o amb una imitació, generalment, té unes estructures fines i delicades. La forma que adopten en un primer moment és la de Lluís XV, sobretot entre els anys 1850 i 1865, però a poc a poc les formes rectes aniran tenint cada vegada més presència, a partir del 1870. Per tot això, la conclusió a què arriben és que és exclusivament un moble decoratiu.

A partir del 1870 ja es localitzen fabricants exclusius de moble *maqueado*, com Jaume Lorenzo, que es considera únic a Espanya. Fa cadires i taules que ell mateix compara amb les de París per la seva qualitat. Aquest fabricant vol ressaltar la resistència dels encaixos i les juntures de tots els seus mobles, que, segons ell, aguanten perfectament els canvis bruscos de temperatura del nostre país. Jaume Lorenzo exposa també a l'Exposició General Catalana de Barcelona del 1871, on presenta mobles *maqueados*.

La moda del negre és força destacada i J.F. Ràfols ho cita dient: "En acabar l'isabelí sembla que els mobles s'endolen, de simple guarniment, el banús arriba a ser més utilitzat que la caoba. Però com que el banús és una fusta cara i rara, es tenyeixen altres fustes que imiten perfectament aquesta fusta de les colònies i de les illes amb què somiaven les nostres àvies. També és quan es torna a edcorar aquesta fusta negra amb flors, ocells i fins i tot figuretes, tot plegat molt acolorit, amb incrustacions de nacre, passant-hi després una mà de vernís de nina, fet a base de laca i alcohol, per donar als mobles una brillantor de vidre. Aleshores resultava difícil fixar una scalcomanies sobre les fustes pintades de negre, i algunes vegades fins i tot de vermell i verd molt fosc,

La moda del tornejat s'estendrà fins ben entrat el segle xx, pel fet que la difusió i la construcció d'aquest tipus de mobiliari la trobarem durant l'època alfonsina.

a les quals després es feien diverses mans de laca transparent, una mica a la manera de les caixes i els ventalls xinesos i japonesos que venien de les Filipines.”

A l'Exposició General Catalana del 1871 la tendència del moble continua igual, però amb dos fets que destaquen: la introducció de manera important del moble tornejat i la consolidació definitiva de la talla. D'aquesta manera, Enric Daleta exposarà un mobiliari ric en talles artístiques i rebrà una medalla per aquest motiu; M. Ingres y Compañía de Muebles; gairebé tot el seu mobiliari està fet amb torn i amb fusta del país, i rebrà també una medalla; Joan Solernou també exhibirà mobles treballats al torn, d'aquest autor en destaquen les cadires; Guitó y Compañía presentarà objectes fets amb torn per a l'ebenisteria i l'ornamentació; Vicente Peralta destaca amb una taula i una vitrina de cedre de talla. Així doncs, es pot apreciar que a partir d'ara, les marqueteries aniran perdent importància, mentre que la talla i el tornejat s'aniran incorporant com a elements decoratius. Aquests tornejats, en molts casos, poden arribar a ocupar tota l'estructura del moble. Això passa sobretot en les cadires, on els respallers, muntants, les potes, els travessers apareixen tornejats amb diferents motius decoratius: formes d'espiral, de rosari o un tornejat asimètric. La moda d'aquesta tècnica s'extendrà fins ben entrat el segle xx, pel fet que la difusió i la construcció d'aquest tipus de mobiliari la trobarem durant l'època alfonsina.

A l'entorn del 1860-1865 neix la moda de fer un mobiliari anomenat *ditada* —un enfonament que sembla que estigui fet amb la incisió d'un dit—. Aquests mobles poden ser de molta qualitat per les fustes utilitzades (caoba, palma de caoba, xicranda, noguera, etc.) i de construcció força correcta, però que en la majoria dels casos, depenent de l'economia de la família que els adquireix, poden ser més carregats d'ornamentació o més senzills. En alguns exemples podem veure com es combinaven la *ditada* amb les formes i les tècniques més típiques dels anys cinquanta i principis dels seixanta: marqueteries de metall, formes bombades i la utilització de la palma de caoba amb xapes en les parts centrals del moble, emmarcades per la *ditada*, però no és el més freqüent. Generalment és un moble amb una clara tendència a

imposar línies rectes i amb què es vol destacar la decorativa *ditada* en tota la superfície del moble, com si fos un emmarcament dels calaixos, en el cas de la calaixera, o un motiu diferenciador de les parts que componen l'estructura d'un moble, en el cas dels llits. En els casos més elegants, la *ditada* pot ser doble i emmarcant petits medallons amb formes ovalades que sobresurten notablement del moble, o la mateixa *ditada* pot fer diferents formes sinuoses, com a recurs decoratiu, en moltes parts centrals de calaixos, copes dels llits, etc.

Una de les problemàtiques que té el moble de la *ditada* és saber quan es deixa de fer, perquè la documentació és força escassa en aquest sentit, però per les referències que

es tenen i la quantitat de mobiliari que hi ha es pot arribar a la conclusió que fins als primers anys del segle xx es van poder fer mobles d'aquestes característiques. Curiosament, s'ha localitzat un moble datat del 1877 on es veu el copet d'un llit de caoba que segueix les mateixes formes i referències de mitjans de segle, que, pel que es veu, encara estan de moda.

Les tipologies on trobem la *ditada* són totes, llits, calaixeres, tocadors, cadires, butaques, trèmols, etc. En conclusió, és una moda força difosa i duradora en el temps.

En aquestes línies hem pogut repassar els estils que es succeeixen durant l'època isabelina i oferir aproximacions a la seva datació. ■

BIBLIOGRAFIA

- ANDREWS, JOHN. *Victorian & Edwardian Furniture. Price Guide and Reasons for Values*. Antique Collectors Club (1992).
- BERCERO, LOREN. *Papier Maché*. Antiquaria n° 36, Madrid (1987).
- *Cadires dels segles xvi i xx a Catalunya*. Catàleg de l'exposició. Museu Romàntic Can Papiol, maig-juliol, Vilanova i la Geltrú (1994).
- CASTRO Y SERRANO, JOSÉ. *España en París. Crónica de la Exposición Universal de 1867*. Imprenta General de CH. Lahure, París.
- *Catálogo de la Exposición Industrial y Artística de Productos del Principado de Cataluña*. Imprenta Narciso Ramírez, Barcelona (1860).
- *Catálogo general de los objetos que figuran en la Exposición de Agricultura, Industria y Bellas Artes*. Imprenta Narciso Narváez y Comp, Barcelona (1871).
- *Cataluña en la Exposición Universal de París de 1867. Catálogo detallado*. Establecimiento tipográfico Luis Tasso, Barcelona (1994).
- *Catálogo detallado de los objetos que se hallan de manifiesto en la Exposición Permanente de Barcelona 1870*. Imprenta Hijos Doménech, Barcelona (1870).
- *Exposición Pública de Productos de la Industria Española*. Imprenta J. Tauló, Barcelona (1844).
- FERNÁNDEZ MIRANDA, FERNANDO. *El estilo isabelino*. Antiquaria n° 8, Madrid (1983).
- FEDUCHI, LUIS. *Historia del mueble*. Editorial Blume, Barcelona (1986).
- MAESTRE ABAD, VICENTE. *L'època de la industrialització (c. 1845 – c. 1888). Anotacions a l'ebenisteria catalana del segle XIX. Moble Català*. Catàleg de l'exposició. Electa, Palau Robert, Barcelona, 21 de febrer - 24 d'abril del 1994.
- MAESTRE ABAD, VICENTE. *Las manufacturas artísticas durante el Romanticismo*. El Romanticismo a Catalunya.
- MAINAR, J. *Vuit segles de moble català*. Rafael Dalmau Editor, Barcelona (1989). Editorial Pòrtic, Barcelona (1999).
- MAINAR, J. *El moble català*. Edicions Destino, Barcelona (1876).
- *Moble Català*. Catàleg de l'exposició, Electa, Palau Robert, Barcelona, 21 de febrer - 24 d'abril del 1994.
- *Mueble español. Estrado y dormitorio*. Catàleg de l'exposició. Comunidad de Madrid. Consejería de Cultura. Dirección General del Patrimonio Cultural, Madrid (1999).
- ORELLANA, FRANCISCO J. *La Exposición Universal de París de 1867*. Barcelona (1867).
- ORELLANA, FRANCISCO J. *Reseña completa descriptiva y crítica de la Exposición Industrial y Artística de Productos del Principado de Cataluña improvisado en Barcelona para obsequiar a SM la Reina Doña Isabel y a su real familia*. Establecimiento tipográfico D. Jaime Jesús, Barcelona (1860).
- PIERA, M., MESTRES, A. *El moble a Catalunya. L'espai domèstic del gòtic al modernisme*. Angle Editorial, Barcelona (1999).
- PÉREZ, MARÍA DEL CARMEN. *Mobiliario español en la época de Isabel II*. Antiquaria, n° 93, Madrid (1994).
- RIGALT, LUIS. *Album enciclopédico-pintoresco de los industriales*. Lit. de la Unión de Don Francisco Compañía, Barcelona (1857-1859).
- URGELLES DE TOVAR, AGUSTÍN. *Exposición General Catalana de 1871*. Imprenta de Leopoldo Doménech, Barcelona (1871).

NOTES

- 1) Aquest article té relació amb la primera part publicada a *Estudio del Mueble* núm. 2.
- 2) Memòria presentada al Excm. Senyor Ministre de Comerç, Instrucció i Obres Públiques, per la Junta Qualificadora dels Productes de la Indústria Espanyola reunits en l'Exposició Pública del 1850. Madrid, 1851.
- 3) *El Café, semanario enciclopédico ilustrado*. Diumenge 3 d'abril del 1859, núm. 3.
- 4) *El Café, semanario pintoresco de Barcelona*. Diumenge 14 d'agost del 1859, núm. 19.
- 5) MAINAR, J. *El moble català*. Edicions Destino, Barcelona, 1876, pàg. 240.
- 6) ORELLANA, FRANCISCO J.: *Reseña completa descriptiva y crítica de la Exposición Industrial y Artística de Productos del Principado de Cataluña improvisado en Barcelona para obsequiar a SM la Reina Doña Isabel y a su real familia*. Establecimiento tipográfico D. Jaime Jesús, Barcelona, 1860.
- 7) Vegeu figures 6.
- 8) Cadeneta: incrustació metàl·lica de petites dimensions que adopta formes geomètriques i emmarca tot tipus d'ornamentacions a mitjans del segle xx. Vegeu el capítol *Marqueteries*.
- 9) *Catálogo de la Exposición Industrial y Artística de Productos del Principado de Cataluña*. Imp. Narciso Ramírez, Barcelona, 1860, pàg. 50.
- 10) Vegeu nota 7.
- 11) *Capitoné*. Del francès *capitonné*, varietat d'encoixinament molt utilitzat durant el segle xx per repuntar butaques, cadires i capçaleres de llit. La tècnica del *capitoné* consisteix a fixar el farcit des de l'exterior per mitjà d'uns botons cosits per a aquesta finalitat. Originalment estava constituït per *capiton*, una espècie de filat de seda que es fixava amb fil del mateix material. *Guía práctica de las antigüedades y restauración*. Glosario. Planeta-De gustini, Barcelona, 1993.
- 12) ORELLANA, FRANCISCO J. *La Exposición Universal de París en 1867*. Barcelona, 1867. Pàg. 138.
- 13) ORELLANA, FRANCISCO J. *La Exposición Universal de París en 1867*. Barcelona, 1867. Pàg. 138.
- 14) *Catalunya en l'Exposició Universal de París del 1867. Est. tipogràfic de Luis Tassó*. Barcelona. 1867. Pàg. 40.
- 15) *Maquedado*: terme emprat en l'època per designar els mobles enxarolats coneguts actualment com a *papier maché*. *Estancias privadas. Mobiliari i arts decoratives a Sabadell. 1830-1870*. Museu d'Art de Sabadell, Sabadell, 2000.
- 16) ORELLANA, FRANCISCO J. *Reseña completa descriptiva y crítica de la Exposición Industrial y Artística de los Productos del Principado de Cataluña improvisado en Barcelona para obsequiar a SM la Reina Doña Isabel y a su real familia*. Establecimiento tipográfico Jaime Jepús. Barcelona, 1867. Pàg. 244 i 245.
- 17) *Catalunya en l'Exposició Universal de París del 1867. Est. tipogràfic de Luis Tassó*. Barcelona, 1867. Pàg. 40.